

SHARED SOCIETY: IMPLEMENTATION

ФАКТОРИ, КОИТО РАЗДЕЛЯТ И СПЛОТЯВАТ БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО

Ваня Кашукеева-Нушева¹, Асоциация „Прозрачност без граници”,
Теодора Йовчева², Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Резюме

В статията е представен анализ на актуални теми от обществено-политическия живот, които не само създават разделителни линии или обединяват българското общество, но се отразяват и на политическата система в страната. Фокусът е поставен върху основните съвременни фактори, водещи до разделение или обединение на обществото, представени в два аспекта: разделенията, провокирани от геополитически конфликти и по-специално, предизвикани от войната в Украйна, разгледани през призмата на въздействието чрез социалните мрежи, и обществената мобилизация и подкрепа при кризи, причинени от природни бедствия, като пожари и наводнения, които активизират гражданска енергия, насочена към сплотяване на обществото, и представляват израз на компенсаторен механизъм в отговор на неефективното функциониране на институциите.

Ключови думи: геополитика, поляризация, Русия, Украйна, Европейски съюз, природни бедствия, социално уязвими групи и граждани.

¹ Ваня Кашукеева-Нушева е доктор по политология, преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, водещ експерт в Асоциация „Прозрачност без граници“ –българското представителство на международната антикорупционна организация Transparency International. Основните ѝ академични интереси са в сферата на доброто управление и противодействие на корупцията, финансиране на политическите партии, демократични стандарти в изборния процес, лобизъм. Лектор е в обучителни програми за развитие на капацитета на гражданското общество и публичната администрация. Член е на Българската асоциация за политически науки

² Теодора Йовчева е главен асистент в Софийския университет “Св. Климент Охридски”. Защитила е докторат в СУ “Св. Климент Охридски”. Член е на Българската асоциация по политически науки (БАПН). Академичните ѝ интереси са в областта на политическите партии и партийни системи. Статиите ѝ са публикувани в научни списания като East European Politics and Societies Journal, Irish Political Studies и публицистични сайтове като Foreign Policy, The Globe Post etc. Участвала е като изследовател в проекти, свързани с партийното финансиране и доброто управление.

FACTORS THAT DIVIDE AND UNIFY THE BULGARIAN SOCIETY

Vanya Kashukeeva-Nusheva³, Transparency without Borders Association,
Teodora Yovcheva⁴, Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract

The article presents an analysis of current issues in the socio-political life that create dividing and unifying lines in Bulgarian society. The focus is posed on the main contemporary factors that unite and that divide, which are examined through two issues: the divisions provoked by geopolitical conflicts – the divisions in political life caused by the war in Ukraine, which are examined through the prism of the impact through social networks; social mobilization and support in crises caused by natural disasters such as fires and floods, which provoke civic energy aimed at uniting society and represent an expression of a compensatory mechanism.

Keywords: *geopolitics, polarization, Russia, Ukraine, European Union, natural disasters, socially vulnerable groups and citizens.*

ФАКТОРИ, КОИТО РАЗДЕЛЯТ БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО: ГЕОПОЛИТИКАТА – ОСНОВЕН ФАКТОР, ПРОВОКИРАЩ РАЗДЕЛЕНИЕ

Българското общество демонстрира дълбоко разделение по основни (гео)политически въпроси. Макар разделението в обществото да не е от порядъка на това в Швейцария или Белгия, където има автономни области и партии, изразяващи интересите на съответните лингвистични малцинства, в българското общество се наблюдават други обстоятелства, които провокират размисли върху темата за разделените общества в Европа. У нас първо през 2020 г. ковид пандемията провокира въпроса за ограниченията на някои свободи и начина за справяне с кризата, а след това през 2022 г. войната в Украйна възроди дългогодишно разделение в българското общество, което е на базата на отношението към Русия.

В настоящата статия ще бъдат разгледани основно политически фактори за разделението, а именно различните проекти за развитието на страната по отношение на геополитическата ѝ ориентация, както и предпочитанията на гражданите, изразени чрез гласуването им за различни партии. Първият проблем ще се изследва чрез анализ на

³ Vanya Kashukeeva-Nusheva is a Doctor of Political Science, a lecturer at Sofia University "St. Kliment Ohridski", and a leading expert in the Transparency without Borders Association-the Bulgarian representation of the International anti-corruption organization Transparency International. Her main academic interests are in the field of good governance and anti-corruption, financing of political parties, democratic standards in the electoral process, and lobbying. Lecturer in training programs for capacity development of civil society and public administration. She is a member of the Bulgarian Political Science Association.

⁴ Teodora Yovcheva is an Assistant Professor and PhD at Sofia University “St. Kliment Ohridski”. She is a member of the Bulgarian Political Science Association (BAPS). Her academic interests are in the field of political parties and party systems. She has articles published in scientific journals such as East European Politics and Societies Journal, Irish Political Studies, and journalistic sites such as Foreign Policy, The Globe Post etc. She participated as a researcher in projects related to party financing and good governance.

вторични данни – социологически проучвания, а вторият чрез някои от показателите за състоянието на партийната система, изразени в поляризация и фрагментация.

Може би най-дълготрайната разделителна линия в българското общество е свързана с отношението към Русия. Още след освобождението на България от османско владичество в обществото ни се формират определени нагласи, произтичащи от този факт. Възникват политически, културни и социални кръгове, които изпитват благодарност към Русия за нейната роля за откъсването ни от Османската империя. Пример за отражението на това събитие в литературния живот е стихотворението на патриарха на българската литература Иван Вазов „Здравствуйте, братушки“. Тезата за братската близост между българския и руския народ е наложена след това и по идеологически причини от комунистическия режим в страната. Същевременно исторически актове, какъвто е Съединението на Княжество България и Източна Румелия, както и съответната реакция на Руската империя провокират и засилват негативните настроения към Русия. Един от най-видните министър-председатели на България, Стефан Стамболов, непосредствено след Освобождението пише: „Да бъде проклета оная минута, когато е стъпил руски крак в нашата земя, когато се е произнесла за първи път думата освободителка и покровителка!“ (в. Свобода, 1887).

В най-новата ни история изглежда, че дебатът по отношение на Русия остава жив. Като ярък пример могат да бъдат посочени дебатите относно свързаните със СССР паметници в страната и най-вече Паметникът на Съветската армия в София.

Отношението към Русия продължава да е разделителна линия и в съвременния партиен живот на България. Традиционно избирателите на левицата в България в лицето на БСП, както и на част от националистическите партии като „Атака“ и „Възраждане“ споделят сантименти към Русия. Проучване на Алфа Рисърч от 2022 г. например показва, че 21% от симпатизантите на БСП са „за“ съюз с НАТО и ЕС, 56% са „за“ съюз с Русия. Що се отнася до „Възраждане“, 17% от техните симпатизанти са „за“ съюз с НАТО и ЕС, 49% са „за“ съюз с Русия, а при „Български възход“ картината е следната: 25% от симпатизантите са „за“ съюз с НАТО и ЕС, 38% са за съюз с Русия (Varna24.bg).

По време на изборния цикъл, започнал през 2021 г., този проблем изглежда придобива и самостоятелно изражение. През 2022 г. например е регистрирана за участие в изборите партия с наименование „Русофили за възраждане на Отечеството“, през 2023 г. – „Вън от ЕС и НАТО“, а през 2024 г. – КП „Русофили за България“. Тези формации взимат минимален и статистически незначим дял от вота на избирателите, но са доказателство, че подобни обществени настроения все по-често придобиват собствен партиен израз. Това от своя страна, редом с останалите аргументи, показва, че разделението по геополитическа линия („за“ Русия или „за“ Европа) присъства в българския политически живот през цялото време след Освобождението. Някои автори, като Антоний Тодоров (2007), определят разделението Изток-Запад като кливидж.

Гореспоменатото разделение се интензифицира по нов начин както на фона на войната в Украйна, така и на възхода на социалните мрежи и фалшивите новини. Социалните мрежи позволяват разпространението на „фалшиви новини“, т.е. новини с ниско качество и преднамерено фалшива информация (Kai Shu, Amy Sliva, Suhang Wang, Jiliang Tang and Huan Liu). Неслучайно темата за дезинформацията става все по-

актуална в научните изследвания. Именно този аспект повлиява и на разделението в българското общество. Хибридността в самите нагласи – от една страна, проевропейски „по принцип“, а от друга, с исторически и носталгични симпатии към Русия, съпроводени от лесно разпалващи се антизападни настроения, помагат на целенасочената пропаганда относително лесно да подклажда съмнения и страхове, да поляризира обществото и да създава благоприятни предпоставки за разколебаност на общественото мнение относно направения евроатлантически избор и степента на идентификация с него. В стремеж за противодействие на ерозията в образите на Русия и Путин хибридните атаки усилват антизападната реторика, което води до нови огнища на поляризация и потенциални конфликти в обществото (Алфа Рисърч, 2024, 1).

Полярността в българския случай се изразява в това, че едновременно със силните проруски сантименти съществува и високата степен на подкрепа за европейската принадлежност на страната и членството в Европейския съюз. Пример в тази посока е фактът, че традиционно одобрението към ЕС сред българите (Eurobarometer, 2018) е много високо, като през 2024 г. позитивният имидж на ЕС сред българите е дори по-висок от средноевропейския (Eurobarometer, 2024). Доказателство за геополитическите предпочитания на българите е и нарастването на одобрението към НАТО, тъй като за последните 6 години дистанцията между позициите дали България би спечелила, или загубила от членството в Алианса е нараснала от 5 на 20 пункта в полза на преимуществата от членуването ни в трансатлантическия съюз (Алфа Рисърч, 2024, 3). Също така като действие на ниво ЕС, което ще има най-голямо положително въздействие върху живота в краткосрочен план българите посочват осигуряването на мир и стабилност (Eurobarometer, 2024). В институционален смисъл дори може да се каже, че предпочитанията на българите са в посока на Европа, имайки предвид, че доверието в Европейския парламент е значително по-високо от това в националния – 52% срещу едва 18% за Народното събрание (Eurobarometer, 2024). Всичко това показва, че на ЕС се гледа като на модел за сигурност, за просперитет и институционална стабилност.

Същевременно след руската агресия в Украйна рязко се влошава самият образ на Русия и на Владимир Путин, като те вече не се определят като надеждни партньори и „миротворци“, а като непредвидими субекти. Страхът, че евентуална победа на Путин в Украйна би развързал не само ръцете на Кремъл, но и на други страни да налагат диктата си над по-малките, все по-силно ерозира образа и доверието към Русия (Алфа Рисърч, 2024, 4). Показателно за разделените нагласи в българското общество е отношението спрямо войната в Украйна. Огромно мнозинство (80%) подкрепят предоставянето на хуманитарна помощ, както и са съгласни ЕС да приеме бежанци (64%). Отношението става по-нюансирано що се отнася до действията спрямо Русия: 62% от българите са против финансирането на военна помощ за Украйна, а почти наравно са нагласите „за“ и „против“ налагането на икономически санкции на Русия с лек превес на поддръжниците – 46% срещу 44% (Eurobarometer, 2024). Тези резултати илюстрират по добър начин преобладаващото разделение и отношение в българското общество, изразено в това, че не се подценява сериозността на ситуацията и не се демонстрира негативно отношение към украинците – напротив, но щом стане въпрос за действия срещу Русия, нагласите се обръщат.

Можем да направим заключението, че разделението в българското общество е продиктувано от трудността да бъдат преодолені исторически сантименти и да се приемат рационалните реалности, за които свидетелстват нивата на одобрение и предпочитание към западните структури. Изгледите тази дилема да намери решение не са еднозначни предвид засилената пропаганда от руска страна и нарастващите критики към културата на Запада. От социологическите данни обаче става ясно, че българското общество е разединено заради непримиримостта между сантиментите, наследени от миналото, и рационалния геополитически избор, който безспорно е в полза именно на Запада.

Нека сега погледнем и как се отразява това разделение на партийната система. Както беше споменато, в хода изборния цикъл от 2021 – 2024 г. се появяват формации с открито проруски наименования и идеи. Освен изброените „Русофили за възраждане на Отечеството“, КП „Русофили за България“, „Вън от ЕС и НАТО“ можем да добавим и „България на труда и разума – БТР“ – партия, която се явява на избори през 2021 и 2022 г., но и партии с „по-мек“ проруски патос като „Величие“.

Един от показателите за състоянието на партийната система е вотът за антиестаблишмънт партиите. Често това е използвано и като показател за поляризацията на партийната система. Антиестаблишмънт партиите „(1) възприемат себе си като противник на партиите, които традиционно управляват или са част от политическото статукво; (2) твърдят, че съществува фундаментално разделение между политическия елит и хората (което предполага, че всички партии – независимо дали са в правителството, или в опозиция, са по същество едни и същи) и (3) оспорват консенсуса по отношение на основните политически въпроси и проблеми на политическата система“ (Abedi, 2004, 12). Оказва се, че в България много често партиите, които можем да идентифицираме като антиестаблишмънт, имат проруски уклон или дори ясна заявеност в тази посока. Това е така, защото те реално оспорват основния геополитически консенсус в страната ни, а както беше изяснено, една от характеристиките на антиестаблишмънт партиите е несъгласие по основни политически въпроси. Партията „България на труда и разума“ например откровено заявява в манифеста си: „Пътят напред е извън ЕС и НАТО“. Според документа „Напускайки ЕС и НАТО, България ще провежда независима икономическа и външна политика на базата на двустранните отношения и взаимноизгодното сътрудничество с всички желаещи държави“. Като алтернатива се предлага „Провеждане на национален референдум за кандидатстване на България за членство в БРИКС“. Друга партия, идентифицирана като антиестаблишмънт и проруска – „Възраждане“, се застъпва в програмата си за „Предоговаряне на условията за членство в ЕС във всички раздели“ (Програма на партия „Възраждане“). „Възраждане“ бележи и ръст в подкрепата за нея от 2021 г. насам. Имайки предвид, че в своята реторика тя сериозно застъпва геополитическата тема, може да се направи изводът, че този проблем се интензифицира в българското общество, но и в партийната система.

Обикновено подкрепата за антиестаблишмънт в България е под 20% (с изключение на 2001 и 2009 г., но тук трябва да бъде направена уговорката, че всъщност е спорно дали партиите, заради които показателят се повишава, са антиестаблишмънт). След 2021 г. този показател започва да нараства. В периода от изборния цикъл 2021 – 2024 г.

България се движи от висока – между 20 и 30% (с изключение на изборите през ноември 2021 г.), към свръхвисока – над 30%, поляризация, т.е. подкрепа за такива партии.

Таблица 1. България – данни за поляризацията на партийната система (вот за антиестаблишмънт партии)

Година	Вот за антиестаблишмънт партии
2001	53
2005	8.2
2009	54.1
2013	18.1
2014	19.8
2017	5.6
2021 април	31.8
2021 юли	39
2021 ноември	18.9
2022	21.4
2023	20
2024 юни	33.4
2024 октомври	30.9

Източник: Casal Bértoa, F. (2025) Database on WHO GOVERNS in Europe and beyond, PSGo.

Available at whogoverns.eu, допълнен от изчисления на Теодора Йовчева от 2022 г. до 2024 г.

Поляризацията всъщност има важна роля, що се отнася до партийната конкуренция, и има потенциала да бъде решаващ фактор за изграждането на управленски коалиции. Тя се изразява в различни аспекти. Често има разлика между това, което се разбира като поляризация от обществото и сред елитите. Под поляризация на масово ниво обикновено имаме предвид смесица от психологически аспекти, като партийна мотивация, или идеологическа хомогенност на партийните електорати. Поляризацията на елита, от друга страна, обикновено се отнася до идеологическата пропаст и враждебността между политиците (Druckman, Peterson and Slothuus, 2013; Carmines, Ensley and Wagner, 2012; Netherington, 2001). В сферата на литературата за партийната система поляризацията се фокусира най-често върху идеологическите различия между партиите. В настоящата статия бе избран подход за изследване на поляризацията чрез гласуването за антиестаблишмънт партии. По този начин се илюстрират два много важни проблема за страната ни, които засягат разделението по геополитическа линия. От една страна, склонността на гражданите да не се доверяват на традиционните политици, а от друга, невъзможността да се формира стабилно управление. Както беше споменато нееднократно, в рамките на периода 2021 – 2024 г. антиестаблишмънт партиите у нас са именно от вида на тези, които поставят под въпрос основния геополитически консенсус.

Фрагментацията е друг показател за състоянието на партийната система в България. Тя може да бъде измерена като ефективен брой електорални партии или ефективен брой парламентарни партии. Ефективният брой електорални партии показва в каква степен

вотът на избирателите е концентриран около няколко партии или разпръснат между множество. За целите на настоящата статия се взема предвид ефективният брой електорални партии (ЕБЕП), защото той по-точно би показал разделението в българското общество, изразено в гласуване за различни формации. ЕБЕП показва възходящ тренд през новото хилядолетие в България. От 2013 г. фрагментацията на вота нараства, което означава, че вотът на избирателите се разпръсва между множество субекти. Не се идентифицира партия, която да въплъти очакванията и надеждите на българите, както през 2001 г. и 2009 г. Това е още един показател за разделение в българското общество – дори недоволството не се проявява като надежда, съсредоточена в един субект, а е разпръснато между множество субекти. Според Коларова това, което е уникално за ситуацията на изборния цикъл в България от 2021 г., е именно разпръсването на вота между множество субекти (Коларова [Kolarova] 2021).

Таблица 2. България – данни за фрагментацията на партийната система (Ефективен брой електорални партии)

Година	Ефективен брой електорални партии
2001	3,9
2005	5,8
2009	4,4
2013	5,3
2014	5,8
2017	4,9
2021 април	6,8
2021 юни	6,1
2021 ноември	6,2
2022	6,6
2023	5,5
2024 юни	7
2024 октомври	7,1

Източник: Casal Bértoa, F. (2025) Database on WHO GOVERNS in Europe and beyond, PSGo.

Available at whogoverns.eu, допълнен от изчисления на Теодора Йовчева от 2022 г. до 2024 г.

ФАКТОРИ, КОИТО ОБЕДИНЯВАТ БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО: МОБИЛИЗАЦИЯТА В БОРБАТА С ПРИРОДНИТЕ БЕДСТВИЯ И ПОДКРЕПАТА ЗА УЯЗВИМИ ОБЩНОСТИ

Изследователи на темата за гражданската активност в българското общество, като Смилов, Вайсова (2013) и Кръстева (2013), извеждат на преден план няколко основни теми, които имат силен мобилизационен заряд както за сплотяване на българското общество (намиращ израз в осъзната необходимост от промяна на съществуващото положение), така и за създаване на значителни разделения, свързани преди всичко с различията относно начините и средствата за постигане на желаната промяна. Анализът на изследвания, посветени на гражданската мобилизация, изразена в различни протестни форми в България през последните две десетилетия, стига до извода, че протестът, който по същество е израз на граждански позиции в подкрепа на различни обществени каузи и ценности, се е превърнал в „съдържателна битка за това: какво да е

обществото, в което искаме да живеем?“ (Смилов и Вайсова [Smilov and Vajsova] 2013, 14). Както изследванията по темата за гражданската мобилизация, така и актуални медийни публикации през последните години дават основание за обобщение, че съществуват няколко теми, които могат да служат като основа за мобилизиране на гражданска енергия, сплотяваща членовете на българското общество.

На първо място това е темата за справедливостта и ролята на институциите, които би следвало да съдействат за реализирането на този базисен принцип в обществото. Въпросът за това дали институциите работят така, че да гарантират справедливост, или се провалят системно в тази си функция, е станал повод за редица граждански инициативи, които обединяват значителни части от българското общество, и наред с това е провокирал значителни разделения и противопоставяне. По идентичен начин стои въпросът за гарантирането на честност и демократичност в изборния процес. Разгледана през призмата на темата за изборните нарушения, каквито са купуването на гласове, натискът върху избирателите и манипулациите в изборния процес, тази тема провокира както всеобща реакция на отхвърляне на подобни практики, така и противоречиви реакции на различни политически партии и на социални групи, които се държат опортюнистично спрямо общите ценности и норми в изборния процес.

Съществуват обаче две теми, които имат еднозначен сплотяващ заряд за българското общество. На първо място това е подкрепата за социално уязвимите под формата на кампании за събиране на средства за болни деца, за социално слаби и възрастни хора. На второ място това е проблемът за опазването на природата, независимо дали той намира израз в съвременните екологичните кампании на нови екологични движения, неправителствени организации и спонтанно възникнали групи, или в традиционни форми на родолюбие, които са резултат от съчетание между традиции, патриотизъм, любов и привързаност към природата на родината.

Една от най-актуалните теми на XXI век, която има както глобални, така и осезаеми локални измерения, е промяната в климата и неблагоприятното ѝ отражение върху живота на хората. Докато през последните две десетилетия на XX в. зелените политически партии и движения (наричани накратко „Зелените“) са възприемани по-скоро като несистемен политически актьор с ограничено присъствие на политическата арена, то през XXI в. ситуацията е значително променена – Зелените придобиват съществено присъствие в политическия живот на редица европейски държави и в Европейски парламент, а техните платформи намират отражение в редица ключови политики за развитие.

Българският обществено-политически живот не прави изключение от общата тенденция. Още с началото на демократичните промени на терена на политическия живот в България възникнаха политически субекти, които определят себе си като зелени – Политически клуб „Екогласност“, Консервативно-екологична партия, Зелената партия, Партия на зелените, Зелено движение и т.н. Едва през последните 10 – 15 години обаче те заеха трайно място в един, макар и малък, сегмент на политическия спектър. Основна база за тяхното съществуване са автентични екологични граждански сдружения, много от които възникват в опит да защитят застрашени природни обекти или да решат локални екологични проблеми. Коалицията „За да остане природа в България“, сдружения, като „Зелени Балкани“, „За земята“, „Балканка“, Световен фон

за опазване на дивата природа (WWF) България, Грийнпийс България и др., организират редица обществени кампании⁵, които привличат значително медийно внимание и широка обществена подкрепа. Наред с подкрепата техните кампании срещат и остро противопоставяне от бизнеси, които не спазват екологичните изисквания или биха били потенциално засегнати, както и от политически партии, които разгръщат цялостна пропаганда срещу зелените организации и партии, определяйки ги като „зелен октопод“, „зелена мафия“, „соросоидни НПО-та“ и т.н.

Парадоксално в българския случай е положението, при което екологичната проблематика и дейността на зелените движения и партии става причина както за значително разделение (усилвано от пропагандни кампании срещу зелените), така и за обединение сред обществото относно необходимостта от политики за опазване на здравето на хората и защита на природата. Особено силна обществена ангажираност през последните години провокират кризисни ситуации, при които в резултат на природни стихии – пожари и наводнения, се проявяват изострената чувствителност на хората към темата и способността на българското общество да се мобилизира. Тази способност за обществена мобилизация и за сплотяване на усилията на гражданите се откроява особено силно на фона на мудни действия на институциите, липса на добра координация между различните нива на управление (национално, регионално и местно) и дефицит на съвременна техника за овладяване на природни бедствия.

През последните две години в публичното пространство се откриха няколко примера за обществена мобилизация, които изразяват сплотеността на българската общество около важните за него ценности. Първият пример е показателен за готовността на доброволци от цялата страна да окажат помощ на жителите на села от района на община Карлово, които пострадаха от наводненията през лятото на 2022 г. Вторият пример е свързан с действията на гражданите по овладяване на големия пожар в Рила през август 2024 г., който в продължение на две седмици унищожи повече от 90 декара вековни гори в планината.

⁵ Например „Да запазим Корал“, „Да запазим Странджа чиста“, „Рила ни е мила“, „Спаси Пирин“, „Да защитим Карадере“, „Чисто море“, „България без отпадъци“, „Бъди част от реката“, „Искам по-чист въздух“, „Спаси Витоша“, „Защити горите“ и др.

Снимки 1 и 2. Доброволци гасят пожара в Рила

Източник: Национален парк „Рила“ и медийни публикации (<https://btvnovinite.bg/predavanja/tazi-sutrin/kritichna-situacija-zaradi-pozhara-v-rila-chetvarti-den-prodalzhava-bitkata-s-plamacite.html>;
<https://struma.bg/след-отказ-на-хеликоптер-9-доброволци-о>)

Снимка 3. Доброволци помагат за разчистването на село Каравелово

Източник: БНТ, 04.09.2025 г., <https://bntnews.bg/news/v-karavelovo-dobrovolci-pomagat-za-razchistvaneto-na-seloto-1206498news.html>

И двата примера са показателни за това, че в кризисни ситуации хора от различни общности и социални групи в българското общество са способни да се обединяват и да компенсират дефицитите в работата на публичните институции. Особеното в случая е обстоятелството, че тези два примера за общностна мобилизация събират във фокус две теми с потенциал да сплотяват големи обществени групи – оказването на помощ за социално уязвими граждани и опазването на природата. За да бъде направена оценка на способността на българското общество да се самоорганизира и да се обединява, са

използвани два изследователски метода: анализ на документи, включително медийни публикации, които отразяват темата, и интервюта с участници, допринесли за преодоляване на критичните ситуации.

Анализът на тези два казуса е интересен и защото предоставя възможност за оценки през призмата на редица социални науки – на социологията (с основен фокус по какъв начин социумът е способен да се самоорганизира при кризи и дали социалната тъкан на обществото е жива и как функционира), на публичната администрация (как реагират институциите на национално, местно и регионално ниво), на социалната психология (по какъв начин реагират хората в ситуации на бедствия).

Особен интерес представлява подходът на социалната психология към социалното взаимодействие, като на фокус тук е поставен начинът, по който реагират хората – и пряко засегнатите, и общността: дали са готови да действат рационално, дали са готови да си взаимодействат, по какъв начин оценяват действията на институциите. В тази връзка следва да се отбележи приносът по темата на изследователи, като Фриц, Куорантели, Дайнс, Грозев, Бюхер, Драбек. Фриц се фокусира върху същността на бедствията и начина, по който засягат функционирането на основните социални структури, ценности и норми в обществото (Fritz, 1968, 202). Куорантели и Дайнс анализират какви са реакциите на хората, засегнати от бедствия, и дали те съответстват на стереотипните представи за масовото поведение по време на критични ситуации. Драбек, Дайнс и Бюхер изследват как засегнатите от бедствия оценяват реакцията на институциите. Интересна гледна точка към проблема представя българският социален психолог Дончо Градев (Градев [Gradev] 1985, 103). В контекста на обширната проблематика на психологията на масовото поведение – и по-конкретно в контекста на проблематиката за колективното взаимодействие при бедствия, Градев поставя акцент върху анализа на няколко въпроса: доколко устойчиви и способни да се самоорганизират са неформалните структури на общуването; каква е адекватността на хората при възприемането на реалността, както и адекватността на техните действия; каква е мотивацията на засегнатите и на останалите членове на общността, които са готови да се притекат на помощ; какви са моделите на личностно и колективно поведение под натиска на критичната ситуация.

Изхождайки от подхода на цитираните изследователи по темата за социалната мобилизация и от резултатите на така приложените два изследователски метода, могат да бъдат открити следните основни изводи относно факторите, които сплотяват българското общество, изразните форми на взаимопомощ и мотивите на хората, проявили съпричастност и активна подкрепа за справяне с бедствените ситуации:

На първо място се откроява изводът, че като цяло българското общество е особено чувствително към социално уязвимите членове на обществото, които са попаднали в кризисна ситуация и нямат капацитет да се справят сами. В случаите, когато тази уязвимост е резултат от съчетаването на няколко фактора – природни бедствия, нисък социален статус за засегнатите, липса на превенция и неефективна работа на институциите, обществото успява да се мобилизира в масов мащаб, за да окаже съществена помощ за пострадалите или да участва в инициативи за подобна подкрепа.

Българското общество е способно да проявява особена чувствителност и съпричастност към пострадалите от бедствени ситуации, като пожари и наводнения, тъй като в такива

ситуации посочените негативни фактори на средата се съчетават със засягането на значими ценности, т.е. засегнати са не само социално уязвими членове на общността, но е накърнена и природата, която е извор на живот, източник на гордост, любов и преклонение към родината. В тази връзка е показателно казаното от един от доброволците, участвали в овладяването на пожара в Рила планина: „Рила никога не е горяла така (...) Това е вековна гора и трябва да опазим – без нея няма живот нито за хората под планината, а и какво ще оставим на децата – пустош ли?!“.

И двата казуса – както и други подобни на тях през изминалите години, показват, че независимо от своя социален статус гражданите демонстрират висока степен на мобилизация за участие във всички възможни форми на подкрепа – финансова помощ, организиране на дарителски акции, лично участие в ликвидирането на последствията от пожари и наводнения.

Анализът на медийните публикации по двата казуса показва, че в действията по оказване на помощ се включват представители на различни социални групи, хора от всички райони на страната. Особено показателна е социалната чувствителност на доброволци с висок социален статус, с добри доходи и социална реализация в перспективни сфери на икономиката, като информационните технологии, живеещи в столицата и в големи градове в страната. Един от доброволците, участвали в акцията за помощ на пострадалите от наводненията в с. Калояново, казва: „Ако не сме ние, кога щеше да помогне държавата на тези възрастни баби и дядовци?!“. От проведените интервюта с доброволците прави впечатление и моралната удовлетвореност, че са оказали помощ в критичен момент и че по този начин са демонстрирали на другите, а и на себе си, значимостта на общочовешки ценности, като взаимопомощ, състрадание и съпричастност.

При оценката на профила на доброволците, включили се в гасенето на пожара в Рила планина, изпъква и обстоятелството, че те са представители на различни социални групи – безработни, журналисти, служители от общински и държавни институции, работещи в частния бизнес, студенти, предприемачи – представители на дребния бизнес. По този повод журналистка, работеща в местна медия, посочва: „... собственици на магазини и борси за хранителни продукти осигуряваха вода и храна за доброволците, специалисти по информационни технологии осигуриха дронове, чрез които се извършваше оглед на труднодостъпни участъци от планината, обхванати от пожар. В помощ на доброволците бяха закупени ранцеви пожарогасители и материали, които се оказаха изключително важни, докато държавните институции вземат решение да изпратят хеликоптер, който беше единствената адекватна възможност за справяне с критичната ситуация“.

И в двата случая – овладяването на пожара в Рила планина и справянето с последиците от наводнението в карловските села Калояново и Песнопой, прави впечатление способността за ефективна мобилизация на обществото. Това се отнася както за пряко засегнатите от бедствията, така и за доброволците, които се самоорганизираха в рамките на часове чрез социалните платформи и чрез активната роля на спонтанно възникнали групи за помощ и на отделни екологични активисти. Наред със способността за ефективна гражданска мобилизация следва да се отбележи и критичната оценка на обществото относно адекватността и ефективността в действията

на държавните институции. Показателни за това са оценките на доброволците, участвали в потушаването на пожара в Рила: „... докато Министерският съвет реши дали да прати хеликоптери, гората ще изгори“, както и на включилите се в акцията за почистване на наводнените села: „Ако не сме ние, държавата кога ще помогне на тези хора...“.

Цитираните мнения на хората, които са пряко засегнати или са участници в обществените кампании за помощ, изразяват не само критична оценка за способността за ефективна реакция и за капацитета на публичните институции, но отразяват и разбирането, че има разминаване между държава и общество. Тази критична оценка е показателна за наличието на съществен проблем в синхронизирането на действията на базисните социални структури и институциите на държавата. Нещо повече – тя е показател за трайно установено разбиране, че държавата и обществото не са едно цяло, а често са две отделни сфери, между които трудно се намират допирни точки. Наред с това спонтанните действия за справяне с критичните ситуации са показателни за жизнеността на социалната тъкан на обществото, както и че съществуват ценности и норми на съвместния живот, които могат да провокират спонтанни форми на взаимодействие и на сплотеност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременето, в което живее българското общество, дава редица поводи за оценки, че съществуват множество разделителни линии и проблеми, които противопоставят неговите членове. Представеният анализ потвърждава тезата, че едно от основните разделения в политически аспект в българското общество е геополитическото. То има своите исторически корени, но през последните почти три години е силно интензифицирано както от обективни обстоятелства, като войната в Украйна, така и от влиянието на социалните мрежи и методите на дезинформацията. Както е видно от детайлния анализ на показатели на партийната система, които показват, че всъщност руската теза и поставянето под въпрос на геополитическия избор на страната са често срещани тези на новите партии, разделението придобива политически и електорален облик. Не всички партии от този спектър постигат електорален успех, но появата им е знак за интензифициране на разделението в българското общество.

Наред с това съществуват базисни предпоставки за търсене на сплотеност около значими ценности, норми и модели на социално поведение, даващи основание и за позитивна гледна точка към възможността за живеем в общество, което може да обединява социалната енергия на своите членове. Позитивни примери за това са спонтанните инициативи за подкрепа на хората, пострадали от природни бедствия, и на акциите за опазване на природата от пожари. Те са показателни както за наличието на всеобщо споделени хуманистични ценности и отношение към членовете на общността, но изразяват и възприятието към заобикалящата среда, към природата като еманация на общността и на общия дом, в който живеят всички членове на съвременното българско общество.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Градев, Д. (1995) Социална психология на масовото поведение. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 103. [Gradev, D. (1995) *Sotsialna psihologia na masovoto povedenie*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, s. 103.]
- Коларова, Р. (2021) Феноменът парламентарни избори 2021 година. – В: Политически изследвания, бр. 1 – 2, с. 28 – 57. [Kolarova, R. (2021) *Fenomenat parlamentarni izbori 2021 godina*. – V: *Politicheski izsledvania*, br. 1 – 2, s. 28 – 57.]
- Кръстева, А. (2013) Дигиталният гражданин. София: Нов български университет. [Krasteva, A. (2013) *Digitalniyat grazhdanin*. Sofia: Nov balgarski universitet.]
- Смилов, Д., Л. Вайсова (2013) Протестът. София: Изток-Запад, с. 14. [Smilov, D., L. Vaysova (2013) *Protestat*. Sofia: Iztok-Zapad, s. 14.]
- Тодоров, А. (2007) Външна политика и политическа култура: едно измерение на кливиджите в България. – В: Политически изследвания, бр. 3. [Todorov, A. (2007) *Vanshna politika i politicheska kultura: edno izmerenie na klividzhite v Bulgaria*. – V: *Politicheski izsledvania*, br. 3.]
- Abedi, A. (2004) *Anti-political Establishment Parties. A Comparative Analysis*. London and New York: Routledge.
- Bergman, Torbjorn, Hellstrom, Johannis, Back, Hanna (2021) *Coalition governance in Western Europe*. In: *Coalition Governance in Western Europe*. Oxford University Press.
- Carmines, E. G., Ensley, M. J. and Wagner, M. W. (2012) Who Fits the Left-Right Divide? Partisan Polarization in the American Electorate. *American Behavioral Scientist*, v. 56, n. 12, pp. 1631 – 1653.
- Casal Bértoa, F. (2025) Database on WHO GOVERNS in Europe and beyond, PSGo. Available at whogoverns.eu.
- Casal Bertoa, F., Enyedi, Zs. (2021) *Party System Closure: Party Alliances, Government Alternatives and Democracy in Europe*. Oxford University Press.
- Chiaromonte, A. and Emanuele, V. (2022) The deinstitutionalization of Western European party systems. London: Palgrave Macmillan.
- Chiaromonte, A. & Emanuele, V. (2017) Party system volatility, regeneration and de-institutionalization in Western Europe (1945 – 2015). *Party Politics*, 23(4), 376 – 388. Available at <https://doi.org/10.1177/1354068815601330>
- Dassonneville, R. & Hooghe, M. (2017) Economic indicators and electoral volatility: Economic effects on electoral volatility in Western Europe 1950 – 2013. *Comparative European Politics*, 15(6), 219 – 243.
- Drabeck, T. and Quarantelli (1970) Scapegoats, Villians and Disasters. In: *Transaction*, Vol. 4, p. 12 – 13.
- Druckman, J., Peterson, E. and Slothuus, R. (2013) How Elite Partisan Polarization Affects Public Opinion Formation. *American Political Science Review*, v. 107, n. 1, pp. 57 – 79.
- Fritsz, C. (1968) Diastases. In: D. L. Sills (Ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences* (Vol. 13). New York: Macmillan Company and the Free Press, p. 202.

Hernández, E. & Kriesi, H. (2016) The electoral consequences of the financial and economic crisis in Europe. *European Journal of Political Research*, 55, 203 –2 24.

Hetherington, M. (2001) Resurgent Mass Partisanship: The Role of Elite Polarization. *American Political Science Review*, v. 95, n. 3, pp. 619 – 631.

Quarantelli, E. and R. Dynes (1970) Editors' Introduction: Organizational and Group Behavior in Diasteses. In: *American Behavioral Scientist*, Vol. 13, p. 325.

Shu, Kai , Sliva, Amy, Wang, Suhang, Tang, Jiliang, Liu, Huan (2017) Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective. *SIGKDD Explorations Newsletter*. Vol. 19, No. 1.

Standard Eurobarometer 101 Spring 2024 Fieldwork BULGARIA: 03 April – 22 April 2024 Total Bulgaria: 1 046 interviews.

Интернет източници

БНТ (2022) Една година след тежките наводнения – Карвелово. Достъпно на <https://bntnews.bg/news/1-godina-ot-tezhkite-navodneniya-v-karlovsko-semeistva-vse-oshtene-zhivayat-v-domovete-si-1246411news.html>

„Зелени Балкани“, достъпно на <https://greenbalkans.org/>

Книговище (2022) Наводнения край Карлово: помощ идва, но ще трябва и още. Достъпно на <https://www.knigovishte.bg/vijte/2447-navodneniya-kray-karlovo-pomosht-idva-no-shte-tryabva-i-oshte>

Коалиция „За да остане природа в България“ (2008) За да остане природа в България – застъпническа кампания за защитени територии и зони. Достъпно на <https://forthenature.org/za-da-ostane-priroda-v-balgariya-zastapnicheska-kampaniya-za-zashtitenite-teritorii-i-zoni-1-9161>

ПП „България на труда и разума“. Манифест на БТР „Пътят напред“. Достъпно на <https://www.btr.bg/bg/kratkata-versiya-na-programata-btr.html>

ПП „Възраждане“ (2021) Кой сме ние и какво искаме. Достъпно на https://vazrazhdane.bg/wp-content/uploads/2023/03/myPlatforma_Vazrazhdane.pdf

Сдружение „Балканка“, достъпно на <https://balkanka.bg/>

Стоянов, З. (1887) Две статии. – В: сп. „Култура“, бр. 9 (2972), ноември 2020. Достъпно на <https://kultura.bg/article/640-dve-statii>

Фондация за хуманитарни и социални изследвания (2024) Социална уязвимост и пропаганда (Резюме на основните резултати от количествено и качествено социологическо проучване на „Алфа Рисърч“). Достъпно на <https://hssfoundation.org/%d1%80%d0%b5%d0%b7%d1%8e%d0%bc%d0%b5-%d0%be%d1%81%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b8-%d1%80%d0%b5%d0%b7%d1%83%d0%bb%d1%82%d0%b0%d1%82%d0%b8-%d0%be%d1%82-%d1%81%d0%be%d1%86%d0%b8%d0%be%d0%bb%d0%be/>

Христова, А. (2023) Над 100 хил. нагоре, над 70 хил. надолу: гласовете, които решиха изборите за „Възраждане“ и новата коалиция. – В: *Dnevnik.bg*. 3.04.2023. Достъпно на https://www.dnevnik.bg/izbori-2023/2023/04/03/4468116_nad_100_hil_nagore_nad_70_hil_nadolu_glasovete_koito/

DW (2022) Порои и наводнения в Карловско. Достъпно на <https://www.dw.com/bg/poroi-i-navodnenia-bedstvie-v-karlovsko/a-63003078>

Varna24.bg (2022) Симпатизантите на БСП са по-големи русофили от тези на „Възраждане“ (проучване). Достъпно на <https://www.varna24.bg/novini/Bulgaria/Prouchvane-Simpatizantite-na-BSP-sa-po-golemi-rusofili-ot-tezi-na-Vuzrazhdane-1297224>

WWF – Световен фонд за природата, достъпно на <https://www.wwf.bg/>